

Kármán Gábor

Mihnea támogatói: egy havasalföldi trónkövetelő kapcsolathálója Konstantinápolyban, 1654–1657*

Erdély és az Oszmán Birodalom viszonyának kutatása során Havasalföld és Moldva mindig is fontos hivatkozási pontot jelentettek: a vajdaságok által a szultánnak nyújtandó szolgáltatások említése tette lehetővé azt, hogy egyes szerzők a fejedelmeknek előírt kötelezettségek számára kontextust teremtsenek. Kevés olyan tanulmány született mindazonáltal, amely explicit módon vizsgálta volna, milyen válaszokat adott a két vajdaság az őket oszmán irányból érő, Erdélyéhez hasonló kihívásokra.¹ Az országok közötti különbségek egyik fontos elemének számított a portai trónkövetelők szerepe. Noha Erdély történetéből is ismerünk több olyan személyt, akik a Portán személyesen akarták különböző úton-módon elérni, hogy a fejedelemség trónjára kerüljenek, számuk mindvégig csekély maradt, ahogy jelentőségük is kimerült abban, hogy a Porta az aktuálisan uralkodó fejedelemmel szembeni fenyegetésre használta fel őket egy-egy krízishelyzet során. Az egyetlen Bethlen Gábor kivételével egyiküknek sem sikerült trónra kerülnie, és többségük számára a konstantinápolyi tartózkodás nagy része házi őrizetben telt. Ezzel szemben a 17. században a Moldvában és Havasalföldön uralomra került családok sarjai folyamatosan nagy számban voltak jelen Konstantinápolyban, többirányú, kiterjedt kapcsolatrendszer tartottak fenn és változatos stratégiákat alakítottak ki a portai döntéshozatal befolyásolására, saját trónigényük érvényesítésére.² Az alábbiakban az 1658–1659-ben Havasalföldön uralkodó Mihnea portai kapcsolathálójának vizsgálatán keresztül e rendszer mélyebb megismeréséhez kívánok hozzájárulni.

Havasalföld és Moldva Oszmán Birodalommal való kapcsolatának vizsgálata az elmúlt néhány évtizedben valóságos reneszánszát élte. A kutatások eddig

* A tanulmány írásakor értékes segítséget kaptam B. Szabó Jánostól, Radu G. Păun-tól és Papp Sándortól, amelyet ezúton is köszönök.

¹ A korábbi irodalomban szinte kivételesnek mondható összehasonlító szemléletével Bíró 1923. A legutóbbi időben az oszmán kinevezési okmányok komparatív elemzésével számos fontos eredményre jutott Papp Sándor: Papp 2002, 2003, 2011a. A portai politika szimbolikus vetületét hasonló szempontból egy nemrég megjelent cikkemben vizsgáltam: Kármán 2012. Erdély és a két vajdaság portai képviselőinek összeköttetéséről Jakó 2012.

² Kiválóan illusztrálja a vajdajelöltek kapcsolathálóinak sokszínűségét Păun 2012. Az erdélyi trónkövetelőkről mindmáig nem készült áttekintés, és amennyiben eltekintünk a könyvtárnyi méretű Bethlen-irodalomtól (amelynek igen kis része tér ki a fejedelem portai kapcsolataira), az egyes szereplőkről életrajzok is ritkán készültek: Deák 1887; Papp 2003: 91–107; Horn 2009.

ismeretlen dokumentumokat tártak fel, az adófizetői státus újabb értelmezéseit kínálták, bemutatták a vajdaságok diplomáciai képviselőiténél sajátosságait, és vizsgálták a két állam, illetve a Porta hatalmi struktúráinak összefüggéseit.³ Nem könnyű ugyanakkor annak a dolga, aki a havasalföldi és moldvai vajdák, valamint trónkövetelők konstantinápolyi kapcsolathálói iránt érdeklődik. A vajdák politikai levelezése, amely nyilvánvalóan számtalan információt tartalmazott a kérdéssel kapcsolatban, visszavonhatatlanul megsemmisült. Azok a töredékek, amelyek – időnként korabeli magyar fordításban – fennmaradtak, inkább csak a kutató frusztrációját növelik, hiszen egymással össze nem függő pillanatfelvételeket tartalmaznak egy egészében szinte ismeretlen rendszer mindennapjairól, más forrásokban nem szereplő személyeket emlegetnek, és olyan folyamatban lévő eszmecserékhez szólnak hozzá, amelyeknek lényege számunkra már ismeretlen.⁴ Ez a forráscsoport már csak mennyiségénél fogva is alkalmatlan arra, hogy modern olvasóit megismertesse a román fejedelemségek portai politikájának szerkezeti jellegzetességeivel. A téma iránt érdeklődő kutatók így kénytelenek más hatalmak diplomáciai levelezéséhez fordulni; e források sem oldják azonban meg maradéktalanul az információhiány problémáját.

Havasalföld és Moldva vajdaságai nem számítottak elsődleges célpontnak egyetlen nagyobb hatalom információszerző tevékenységében sem, így a portai aktivitásukról szóló híradások meglehetősen korlátozott szinten maradtak. Román történészek a 19. században és a 20. század első felében komoly erőfeszítést tettek, hogy összegyűjtsék a vonatkozó anyagokat a velencei és a bécsi – valamint kisebb részben a párizsi – levéltárakból: a Serenissima és a Habsburg Birodalom egyaránt jól kiépített információs hálózattal rendelkezett Konstantinápolyban, és politikai érdeklődésük bizonyos mértékben kiterjedt a román vajdaságokban bekövetkező fejleményekre is.⁵ Mindazonáltal ezek a források is csak a különleges helyzetekről informálnak – új uralkodók kinevezéséről, háborús helyzetekről vagy azok kockázatáról –, de nem engednek közelebbi bepillantást a román vajdaságok politikai ügyintézésének és kapcsolatháló-építésének mindennapjaiba. Ha volt is kapcsolata e diplomatáknak a konstantinápolyi román ágensekkel, ritkán érezték szükségésnek, hogy erről a tényről otthoni feletteseiket is tájékoztassák.

³ A teljesség igénye nélkül: Maxim 1999, 2001; Panaite 2000; Matei 2008; Păun 1998–1999, 2012.

⁴ Lásd például Constantin Iulian vagy Neagoe Logofăt és Gheorghe jelentéseit Gheorghe Ștefan moldvai vajdának (Konstantinápoly, 1655. augusztus 21.; illetve 1656. január 24.), EÉKH I: 553–554; EÉKH II: 214–216.

⁵ A velencei anyagból több válogatás is megjelent: Documente V/2; Documente VIII; Documente IX/1. E klasszikus gyűjteményeket újabban Cristian Luca kutatásai egészítették ki, lásd például Luca 2008. A bécsi anyagból rezümék jelentek meg: Fragmente I–V. Szintén értékes válogatás jelent meg a francia követség irataiból: Documente Suppl. I/1; Documente XVI. A Habsburg követség információs hálózatáról lásd Hiller 1993; Kerekes 2004, 2007, 2010. A velencei szolgálatról lásd Preto 1994: 197–234.

Jól illusztrálható ez a helyzet Mihnea példáján keresztül is: amikor 1658 januárjában a Habsburg követ, Simon Reniger beszámolt Mihnea trónra kerüléséről, megemlítette, hogy már korábban is jó kapcsolatban állt a havasalföldi trónkövetelővel. Ezt támasztja alá az is, hogy – mint jelentésében kiemeli – vajdai beiktatásának estéjén meglátogatta Mihneát és egy félórás beszélgetésben vett búcsút tőle. Reniger azt is megemlítette, hogy az 1640-es évek közepéig Konstantinápolyban rezideáló egyik elődje, Johann Rudolph Schmid zum Schwarzenhorn – aki 1658-ban már az Udvari Haditanács (*Hofkriegsrat*) tagjaként szolgált I. Lipótot – szintén jól ismerte Mihneát; ezt Schmid egy későbbi feljegyzésében meg is erősítette.⁶ Annak ellenére, hogy a havasalföldi trónkövetelő ezek szerint több Habsburg követtel is kapcsolatban állt, nem ismerünk 1658 előttről olyan portai jelentést, amelyben szerepelne, és az említett dokumentumok is meglehetősen kevés teret szentelnek a vele kapcsolatos információknak. Még ha hasznos ismeretséget jelentett is az egymást követő diplomatáknak, személyét nem tartották annyira jelentősnek, hogy megemlítsék leveleikben: a Hofkriegsratra amúgy is hatalmas mennyiségű információ zúdult Konstantinápolyból, és a követek valószínűtlennek tarthatták, hogy a döntéshozókat érdekelni fogják egy havasalföldi trónkövetelő viszontagságai.

Utóbbi megjegyzés nem érvényes a diplomaták egy másik csoportjára, akiknek a jelentései azonban általában nem szerepelnek a témával foglalkozó írások forrásai között: az erdélyi követek levelezése elsősorban nyelvi akadályok miatt kerül kívül a román historiográfia érdeklődési körén. Holott mint a vajdaságok közvetlen szomszédait, az erdélyi fejedelmeket nagyon is érdekelték a moldvai és havasalföldi politikával kapcsolatos konstantinápolyi fejlemények: számukra nemcsak az volt a fontos, hogy tudják, éppen ki tölti be a vajdai tisztséget, de az is, hogy ki lehet a következő – és nem egy esetben maguk is megpróbáltak beleszólni a kiválasztási procedúrába. Természetesen akkor tudták ennek a legtöbb figyelmet szentelni, amikor saját portai hatalmi pozícióik stabilnak tűntek, így diplomatáiknak nemcsak a fenyegető problémák égetően szükséges gyors megoldására és a túlélés biztosítására maradt energiájuk, hanem arra is, hogy hozzájáruljanak a fejedelemség hatalmi befolyásának kiterjesztéséhez. Ez volt a helyzet például a 17. század közepén, I. és II. Rákóczi György uralkodása alatt, és annak köszönhetően, hogy a fejedelmi család levéltára viszonylag jó állapotban vészelte át a következő századokat, szintén ebből az időszakból rendelkezünk a legtöbb és legrészletesebb forrással az erdélyi portai követség működésével kapcsolatban. A fennmaradó levelezés mennyisége természetesen még ebben az időszakban sem közelíti meg a nagy nyugat-európai államirat-sorozatokat volumenét, hiszen a jelentések maximum 40 százaléka maradt ránk; ám a gyűjtemény folyamatosága eléri azt a szintet, amikor a hiányzó információk miatti lyukak túlnyomó

⁶ Simon Reniger jelentése I. Lipótnak (Drinápoly, 1658. február 13.), HHStA Türkei Kt. 129. Fasc. 64. Conv. A. fol. 74–75. Schmid 1658. augusztus–szeptember során írott emlékiratát kiadta *Fragmente III*: 244.

többsége a fennmaradt levelezés alapján kiegészíthető és a bennük tárgyalt fontosabb ügyek megértése nem ütközik akadályba.

A Rákóczi-levéltárban található portai jelentések – amelyek kutatását jelentősen megkönnyíti, hogy a 19. századi magyar forráskiadás kivétel nélkül az összeset publikálta, még ha több részletben is – eloszlása nem egyenletes, de az 1650-es évek közepéről kivételesen sok levél maradt fenn.⁷ Ez témánk szempontjából azért kedvező fejlemény, mert esettanulmányom főszereplője éppen ebben az időszakban bukkan fel rendszeresen az erdélyi portai követségi jelentésekben.⁸

A havasalföldi trónkövetelő több néven is előfordul az erdélyi diplomaták jelentéseiben – meglepő módon a Mihnea nincs köztük. Ezt a nevet magyar forrásban akkor olvassuk először, amikor már vajdaként emlegetik, ami nem nélkülöz bizonyos iróniát, hiszen ekkorra már nem így hívták: hivatalosan nevét Mihail Radura cserélte.⁹ A különböző nevek már a kortársakat is összezavarták: ismerünk olyan esetet, amikor II. Rákóczi György fejedelemnek vissza kellett kérdeznie, ki is a diplomatája levelében szereplő „bég”.¹⁰ Ez volt ugyanis a második legtöbbször előforduló megnevezése az általában használt „Radul(y) vajda fia” mellett, amely az általa hangoztatott leszármazásra utalt. Eszerint a trónkövetelő az 1601 és 1626 között négyszer a havasalföldi, kétszer pedig a moldvai trónt elfoglaló Radu Mihnea vajda fia lett volna.¹¹ Más forrásokból azt is tudjuk, hogy török közegben Mihneát Csiván bégnek („fiatal herceg”) hívták – az erdélyiek által használt forma is innen származik.¹²

⁷ A források megjelenési helyei: EÉKH; MHHD XXIII; TT 1889.

⁸ A korábbi, Mihneáról szóló szakirodalom nem foglalkozott különösebben sokat a későbbi vajda portai kapcsolatrendszerével. A nagyon megbízható pozitívista életrajz Alexandru Ciorănescu tollából meglehetősen röviden érinti a Portán töltött éveket: ismeri ugyan az erdélyi kapcsolatot, de annak tárgyalását röviden lezárja, és nem aknázza ki az erdélyi források által adott lehetőségeket (Ciorănescu 1935: 92–97). A későbbi vizsgálatok szintén inkább rövid uralkodásának fordulatokban gazdag időszakára koncentráltak: Popescu – Beldeanu 1982; Pippidi 1983: 211–215; Andreescu 1989: 246–250; Păun 1998, 2006. Magyarul rövid áttekintést ad Jakó 2009: 175–177. Kapcsolathálójának kérdését röviden tárgyalta Păun 2012: 67, 70.

⁹ „Minnye”-ként szerepel a vajda Szalárdi János krónikájában: Szalárdi 1980: 490–527. A névváltoztatás jelentőségéről lásd Păun 1999, 2006.

¹⁰ Lásd Balogh Máté és Harsányi Nagy Jakab választát (Konstantinápoly, 1656. január 6.), EÉKH II: 213.

¹¹ Ugyanennek a névnek egy másik variációját valószínűleg csak tévedésből használták: Harsányi egyszerűen csak „Radul vajda”-ként utal rá, lásd levelét II. Rákóczi Györgynek (Konstantinápoly, 1655. május 23.), EÉKH I: 546. A Mihnea leszármazásával kapcsolatos kételyekről lásd Ciorănescu 1935: 88–93. Bár Mihnea volt a leginkább általánosan elfogadott utódja Radu Mihneának, nem ő volt az egyetlen, aki a vajdától való leszármazását hirdette: Abaza Szijávus szilisztriai pasának komoly mennyiségű pénzt sikerült Matei Basarab havasalföldi vajdából kisajtolnia, mielőtt átadott volna neki egy trónkövetelőt, aki ugyanerre a családi kapcsolatra építette igényét. Lásd Musztafa Naima krónikáját: Cronici turcești III: 105–106; illetve Matei Basarab levelét II. Rákóczi Györgynek (Târgoviște, 1653. augusztus 30.), DMIATR X: 269.

¹² A teljes alak („Csiván bék”) az erdélyi levelezésben csak egyszer szerepel, Balogh Máté 1656. július 22-i jelentésében (MHHD XXIII: 418). Ugyanakkor a Habsburg követek ezen a néven ismerték, így említi Reniger és Schmid is (lásd 6. jegyzet), a Hurmuzaki-féle kiadásban található

Ennél jóval meglepőbb, hogy az egyik erdélyi diplomata, Harsányi Nagy Jakab számos esetben „az isten embere”-ként hivatkozik rá. Konkrét adatunk ugyan nincs rá, hogy a vajdafi bármilyen jelentősebb egyházi szerepet játszott volna, de a tiszteletteljes jelzőt nyilvánvalóan hittudományi műveltsége miatt kapta. Erről a későbbiekben több alkalommal is bizonyosságot tett, mind vajdai beiktatási ceremóniájának megszervezésével (amely számos, teológiai szempontból jelentős új elemet tartalmazott), mind az 1659 januárjában általa összehívott tãrgovištei zsinaton.¹³ A leideni egyetemen korábban kálvinista teológiát hallgató Harsányi pozitív véleményének kialakulásában az is közrejátszhatott, hogy Mihnea rokonszenvet mutatott a protestantizmus és az ortodoxia megbékítését célzó kísérletek iránt, amelyek a 17. század során komoly befolyásra tettek szert, elsősorban Kirill Lukarisz konstantinápolyi pátriárka tevékenységének köszönhetően.¹⁴ Ezt nemcsak a később Mihnea által szervezett zsinat döntései támasztották alá – amelyek szerint a kálvinista és lutheránus keresztelést a továbbiakban az ortodox egyház is érvényesnek fogadta el –, de az erdélyi diplomata által elmesélt egyik történet is bizonyítja.¹⁵ Mihnea azt mesélte ugyanis neki, hogy az orosz cár egy titokban érkezett embere őt is felkereste és arról tudakozódott, számíthat-e az ortodox egyház arra, hogy a nyugati egyház valamelyik ága visszatér az igaz hitre. A román vajdafi állítólag arra serkentette a moszkvai küldöttet, hogy ne törődjenek a liturgiai különbségekkel, amiknek a szentírásban nincs alapjuk, „elég ha az lutheránusok és kálvinisták az görög tiszta ecclesiákkal, kiket az pápistaság meg nem mocskolt, in fundamentalibus fidei articulis [a hit alapvető pontjaiban] egyetértenek”.¹⁶

„Radu vajda fia” az első alkalommal 1654-ben tűnik fel az erdélyi forrásokban, és már ekkor mint II. Rákóczi György ügyeinek portai támogatója jelenik meg. A forrásanyag fennmaradási esélyeire jellemző módon azonban a követség-gel létesített kapcsolatainak sem kezdő időpontját, sem körülményeit nem ismerjük.¹⁷ Csak sejtethetjük, hogy Mihnea az előző év eseményeiből vonta le a következtetést, amely szerint az erdélyi fejedelem hasznos kapcsolat lehet a vajdaság trónjának megszerzéséért folyó küzdelemben, és ezért vette fel a kapcsolatot

„Goian-Bey” (Fragmente III: 237–238, 240, 244) az eredeti forrásban egyértelműen „Giuan”. Ugyanezen a néven említi Evlija Cselebi útleírása is, lásd Antalffy 1932: 28–30.

¹³ Páun 2006; Olar 2007–2008.

¹⁴ Hering 1968; Nagy 2011. Harsányi teológusi hátteréről lásd Kármán 2013.

¹⁵ A zsinat döntéseiről lásd Mihnea levelét IV. Parthéniosz konstantinápolyi pátriárkának (Tãrgovište, 1659. január 10.), Iorga 1916.

¹⁶ Harsányi Nagy Jakab levele II. Rákóczi Györgynek (Konstantinápoly, 1656. november 8.), MHHD XXIII: 495–496. A forrásidézetek helyesírását a könnyebb olvashatóság érdekében normalizáltam.

¹⁷ Harsányi Nagy Jakab levele II. Rákóczi Györgynek (Konstantinápoly, 1654. július 7.), MHHD XXIII: 147. A szöveg „az másutt megírt vajdafi”-t említi, tehát az erdélyi diplomata már egy korábbi alkalommal beszámolt a kapcsolatfelvételtől. A Harsányi által közvetített információk – tudniillik hogy a vajdafi Rákóczi jóakarójának nyilvánította magát – teszik lehetővé az azonosítást, mivel ezek a későbbi jelentésekben megismétlődnek, immáron a személy pontosabb megnevezésével.

Harsányiékkel. 1653-ban ugyanis Vasile Lupu moldvai vajdát szokatlanul hosszú, csaknem húszéves uralkodása végén erőszakkal távolították el a trónról, és bár Kelet-Európa számottevő hatalmai közül majd mindegyik részt vett a konfliktusban, az új vajda, Gheorghe Ștefan portai elismertetésében az oroszánrészt II. Rákóczi György vállalta magára.¹⁸

Mihnea ismert portai aktivitásának nagy része Vasile Lupuhoz kötődött. Számos viszontagság után a bukott vajda 1654-ben Konstantinápolyban kötött ki, ahol azonban Dervis Mehmed pasa nagyvezír parancsára a Héttoronyba zárták.¹⁹ A következő években Lupu és támogatói minden eszközt bevetettek a Portán azért, hogy a vajda visszakerülhessen a moldvai trónra, az erdélyi diplomaták pedig élénk érdeklődéssel követték tevékenységüket. A két vajdaság több tisztségviselőjéről – így például Caracașról, a korábbi moldvai főétekcfoőról – feljegyezték, hogy különböző oszmán tisztségviselőket kerestek fel Lupu ajánlataival, és a konstantinápolyi görögök egy bizonyos Csifut (azaz „zsidó”) Demetraki körüli csoportjáról is az a hír járta, hogy nem kevés pénzt osztogat azért, hogy Lupunak támogatást szerezzen.²⁰ Úgy tűnik, a letett vajda és támogatói számos fontos tisztségviselőt értek el, köztük a flottát irányító Zurnazen Musztafa kapudán pasát, a szilisztriai Abaza Szijávus pasát, a janicsárok második legfontosabb tisztségviselőjének számító kethüda béget és még a korábban a birodalom ázsiai részén kiobbantott lázadásáról elhíresült Abaza Haszan pasát is.²¹ A hírek hatalmas összegek felajánlásáról szóltak: a janicsárok kethüda bégeje, öt másik portai tisztségviselővel együtt hatszáz erszényi aranyat (tehát 300 000 aranyforintot) kapott volna, ha vissza tudja segíteni Luput a trónra, és ugyanennyi jutott volna közvetlenül a Fényes Portának is – legalábbis Bojnujarali Mehmed pasa nagyve-

¹⁸ Az 1653-as válságról lásd Sírbu 1899: 308–350; Zahariuc 2009: 69–76; Kármán 2011: 237–244.

¹⁹ Șerban 1991: 215–218; Fragmente III: 214–217.

²⁰ Caracașról lásd Harsányi Nagy Jakab II. Rákóczi Györgynek szóló jelentését (Konstantinápoly, 1655. július 22.), TT 1889: 669. Rövid életrajzát lásd Stoicescu 1971: 368. Demetrakiról Balogh Máté és Harsányi Nagy Jakab levelét Rákóczinak (Konstantinápoly, 1656. január 22.), illetve Harsányi Nagy Jakab levelét a fejedelemnek (Konstantinápoly, 1656. szeptember 27.), MHHD XXIII: 474. Az erdélyi diplomaták úgy tudták, hogy Zurnazen Musztafa kapudán pasa négyerszényi (*keszel/kisze*) akcsét, tehát nagyjából kétezer aranyforintot kapott tőlük, lásd Harsányi Nagy Jakab jelentését (Konstantinápoly, 1655. november 18.), MHHD XXIII: 271.

²¹ Zurnazen Musztafáról lásd az előző jegyzetben idézett jelentést. Szijávusról Gheorghe Ștefan moldvai vajda levelét II. Rákóczi Györgynek (Iași, 1656. április 13.), Jakó 2004: 225–226. A janicsárok kethüda bégejéről Harsányi Nagy Jakab jelentését (Konstantinápoly, 1656. június 15.), MHHD XXIII: 705–706. Abaza Haszanról Harsányi Nagy Jakab levelét Rákóczinak (Konstantinápoly, 1656. március 23.), MHHD XXIII: 344. Személyükről lásd még B. Szabó – Sudár 2013. Harsányi kommentárja frappáns összefoglalását nyújtja a letett vajda tevékenységének: Lupu, mint írta, „ezermester, mindenfelé elérkezik”. A volt vajda kozák kapcsolata, úgy tűnik, még azután is fennmaradtak, hogy veje, Tyimoska Hmelynickij (a neves hetman fia) az 1653-as események során meghalt. Sőt, Lupu Moszkvával is tartotta a kapcsolatot. Mindezeket az erdélyi jelentések számos említésén kívül a vajda saját levelei is bizonyítják: Pritsak 1999.

zír erről számolt be a havasalföldi diplomatáknak, amikor arról akarta meggyőzni a vajdát, hogy szánjon rá hétszáz erszényi akcsét uralmának megtartására.²²

Vasile Lupu nem egyedül akart sikert elérni: számos szövetségese volt a Konstantinápolyban élő letett vajdák és leszármazottaik körében. Leon Tomşa, aki 1629–1632 között már volt havasalföldi vajda, 1655 nyarán számos alkalommal szerepelt az erdélyi jelentésekben mint a trón lehetséges várományosa, ha a Rákóczi-párti havasalföldi uralkodó megbukik; később előkerült fia, Radu Leon neve is (aki majd 1664–1669 között nyeri el ténylegesen a trónt).²³ 1656 őszétől egy újabb trónkövetelő, Alexandru Iliaş jelenik meg a diplomáciai jelentésekben. Ez az exvajda, aki korábban nemcsak Havasalföldön uralkodott (1616–1618), de kétszer Moldva trónján is ült (1620–1621, 1631–1633), személyesen kérte meg a defterdárt, hogy támogassa az ő vagy fia trónigényét Havasalföldön; és ahogy az erdélyi diplomaták jelezték: a moldvai trónt Lupuval fenntartott jó kapcsolatai miatt nem említette. Harsányiék nem is tévedtek: néhány hónappal később már azt jelenthették, hogy a Héttoronyban fogva tartott moldvai exvajda Alexandru Iliaş fiát, Radu Iliaş szeretné Havasalföld trónján látni (akit 1632-ben egyszer már kineveztek, de ténylegesen soha nem uralkodott a vajdaságban); az őt Radu Leonról kérdező agáknak pedig Vasile Lupu azt mondta, hogy az csak egy bolond.²⁴

Utóbbi információt nem más, mint Mihnea hozta az erdélyieknek, ahogy az egész időszakban szorgalmasan szállította a híreket a fejedelem követségére. Számos alkalommal ment el oszmán tisztségviselőkhöz annak érdekében, hogy keresztülhúzza Lupu diplomáciai lépéseit, és még azt is megígérte az erdélyieknek, hogy megpróbálja kijárni „Csifut” Demetraki eltávolítását a Portáról – ennek végeredménye mindazonáltal homályban maradt.²⁵ Tervei között szerepelt az is, hogy a Portán kijárja Vasile Lupu átszállítását a Héttoronyból Rodoszra, ahol sokkal egyszerűbben meg lehet szabadulni tőle, mint az Oszmán Birodalom

²² Balogh Máté levele II. Rákóczi Györgynek (Konstantinápoly, 1656. augusztus 19.), MHHD XXIII: 436. A janicsárok kethüda bégiének ajánlott pénzről lásd az előző jegyzetet. Egy bizonyos Izmael aga, „ki püspökből lett törökké”, azt mondta a defterdárnak, hogy ha a szultánnak pénzre van szüksége, cserélje le a két vajdát, így könnyen hozzájuthat akár nyolcszáz erszényi akcséhez is, lásd Harsányi Nagy Jakab levelét Rákóczinak (Konstantinápoly, 1655. nov. 18.), MHHD XXIII: 271.

²³ Leon Tomşa trónigényéről lásd Harsányi Nagy Jakab levelét II. Rákóczi Györgynek (Konstantinápoly, 1655. július 22.), TT 1889: 669. Balogh és Harsányi 1655. január 22-i jelentésében már Radu Leont említik a Demetraki és más görögök által támogatott jelöltként (MHHD XXIII: 298).

²⁴ Radu Leonról lásd Harsányi Nagy Jakab levelét II. Rákóczi Györgynek (Konstantinápoly, 1656. június 15.), MHHD XXIII: 706. „Alexander vajdáról” lásd Harsányi Nagy Jakab jelentését (Konstantinápoly, 1656. március 23.), MHHD XXIII: 342.

²⁵ Harsányi Nagy Jakab levele II. Rákóczi Györgynek (Konstantinápoly, 1656. szeptember 27.), MHHD XXIII: 474. Egy másik alkalommal Balogh Máté és Harsányi Nagy Jakab azt jelenthette 1655. december 31-én, hogy Mihneát megkérték, „mintegy magától” menjen el egy bizonyos Kojunogli Mehmed effendihez, hogy minél többet megtudhasson Lupu intrikáiról (EÉKH I: 572). Más próbálkozásokat egy „igen nagy ember előtt” akadályozott meg, lásd Harsányi Nagy Jakab jelentését (Konstantinápoly, 1655. május 23.), EÉKH I: 546.

fővárosában. Azt az ötletet vetette fel, hogy a vajdaság adójáért Moldvába érkező aga előtt számos ember mesélje el, milyen szörnyű pusztítást hozott Lupu korában az országra, miközben magasztalják utódja, Gheorghe Ștefan uralmát. Azt is állította, hogy az agát, akinek „szava hiteles, mivel vezérforma régi ember”, már előre megdolgozta a terv sikeressége érdekében.²⁶ A terv nem járt sikerrel, Lupu továbbra is a Héttoronyban maradt; más ügyekben – igaz, kisebb jelentőségűekben – azonban Mihnea együttműködése az erdélyi követséggel gyümölcsözőnek bizonyult. Az iszlám egyik tekintélyes tisztségviselője, Zejrekzáde Abdurrahmán nakíb effendi segítségével azt sikerült elérniük, hogy Vasile Lupu nem kaphatta vissza elkobzott konstantinápolyi udvarházát, márpedig ez értékelésük szerint az exvajda szabadlábra helyezésének első lépése lett volna.²⁷

Az említett tisztségviselő – hivatala szerint Mohammed leszármazottai jegyzékének gondozója, aki maga is közülük való volt – felbukkanása a forrásokban újabb fontos tényezőre mutat rá, amellyel a havasalföldi trónkövetelő az erdélyi követség tevékenységét segítette. Harsányi Nagy Jakabot Mihnea mutatta be a nakíb effendinek, de nem ő volt az egyetlen olyan tagja kapcsolathálójának, akit bemutatott az erdélyieknek. Harsányi két másik oszmán hatalmasságot is rajta keresztül ismert meg, egy bizonyos „ifjabb Júsuf pasát” (akinek hivatalát nem említik a jelentések), illetve Júsuf aga válíde kiháját, képviselőjét annak a Turhán válíde szultánnak – IV. Mehmed szultán anyjának –, aki az 1650-es évek Konstantinápolyának egyik legfontosabb politikai szereplője volt.²⁸ A következő években mindhárman az erdélyi diplomáciai levelezés állandó hivatkozási pontjait jelentik, mind információk forrásaként, mind az oszmán döntéshozók befolyásolására alkalmas személyekként. A kapcsolat még azután is fennmaradt velük, hogy ketten, a válíde kihája és a nakíb effendi 1656 során elveszítették hivatalukat.²⁹ Mindenesetre Harsányi Nagy Jakab jellemzése Mihnea jelentőségéről az erdélyi követség számára nem tűnik túlzásnak: „minden kapikiháinál [követénél], jóakaróinál többet szolgált, az volt az nagyságod főkapikihája”.³⁰

²⁶ Harsányi Nagy Jakab levele II. Rákóczi Györgynek (Konstantinápoly, 1656. május 12.), EÉKH II: 220–221. Az erdélyi diplomaták már korábban is keresték a lehetőséget, hogyan tudnák kivégeztetni, illetve legalább Rodoszra vagy Ciprusra száműzetni Luput, lásd Balogh Máté és Harsányi Nagy Jakab jelentését Rákóczinak (Konstantinápoly, 1655. december 31.), EÉKH I: 570. Gheorghe Ștefan később arról tájékoztatta Harsányit, hogy az agával tényleg egyeztetette a szükséges lépéseket, lásd az erdélyi diplomata 1656. július 7-i jelentését, MHHD XXIII: 404.

²⁷ Harsányi Nagy Jakab levele Rákóczinak (Konstantinápoly, 1655. július 22.), TT 1889: 671. Az erdélyi diplomata így érvelt a nakíb effendinek: „miért kellett annak az árulónak visszaadni a házat; ha megértik az három országban, mindjárt megháborodnak, azt ítélvén, hogy megszabadulván, valamelyik országban béggé akarják [tenni].” A nakíb azonosítására lásd B. Szabó – Sudár 2013.

²⁸ Mindhárman Harsányi Nagy Jakab 1654. augusztus 14-i jelentésében tűnnek fel először (MHHD XXIII: 156–158). A nakíb effendi hivataláról lásd Havemann 1990; a válíde kihája azonosítására B. Szabó – Sudár 2013.

²⁹ *Mazulként*, tehát letett hivatalnokként szerepelnek Balogh Máté és Harsányi Nagy Jakab jelentéseiben (Konstantinápoly, 1656. február 4., illetve október 16.), MHHD XXIII: 311, 484.

³⁰ Harsányi Nagy Jakab levele II. Rákóczi Györgynek (Konstantinápoly, 1656. szeptember 7.), MHHD XXIII: 458.

Mihneának jó oka volt arra, hogy ilyen sokféle módon segítse az erdélyi követséget. Ahogy korábban jeleztem, Vasile Lupu 1653-as letételének körülményeiből könnyen arra következtethetett, hogy II. Rákóczi György jelentős segítséget nyújthat valamelyik vajdaság trónjának megszerzéséhez. Az első alkalom 1655-ben adódott, amikor Havasalföld vajdájának, Constantin Şerbannak egy katonai lázadás miatt el kellett hagynia országát. Rákóczi sokáig habozott, reagáljon-e a vajda segélykérésére. Mihnea e szituációban vetette fel Harsányival folytatott beszélgetései során, helyes lenne-e a fejedelemnek Constantin Şerbant visszasegítenie a trónra, miközben az „nem vajdának való ember, kozákos, görögös, muszkás, hízelkedik ugyan nyomorúságában Nagyságodnak, de másutt jár a szíve”. A vajdafi nagyon diplomatikusan nem kizárólag saját magát ajánlotta, hanem felhívta a fejedelem figyelmét a hozzá szökött havasalföldi tisztségviselők egyikére, Preda Brâncoveanura is; mindenesetre arról is biztosította Rákóczit, hogy „míg él, Nagyságodnak igaz jóakaró szolgálja leszen”.³¹

A konfliktus aztán rövid úton megoldódott: II. Rákóczi György és Gheorghe Ştefan egyesített csapatai egyetlen ütközetben szétzúzták a lázadó seregeket, és visszasegítették az Abaza Szijávus szilisztriai pasa által is támogatott Constantin Şerbant a trónra. A vajda azonban népszerűtlen maradt országában, ami kiváló alkalmat adott Harsányinak arra, hogy elkezdjen kampányolni Mihnea mellett. Rendszeresen felhívta uralkodója figyelmét a vajdafi szolgálataira, hűségére és megbízhatóságára. Egyik levelében Harsányi azt írta II. Rákóczi Györgynek, hogy „soha Nagyságodnak Konstandin vajda semmi ellensége ellen segítségére nem lehet, mert az országa eláll mellőle; most is hallok én oly szókat, hogy az országnak nem kellene, de Nagyságod erővel tartja rajtok”. Mindez pedig ahhoz a nyilvánvaló következtetéshez vezetett, hogy „Bezzeg kegyelmes uram, ha Radul fia lehetne az nagyságod szomszédja, bátorságosan elmehetne nagyságod az [lengyel] királyságra, mint maga szemének, úgy hihetne [neki]”.³² Ez a diplomata – igazából a követség „török deákja”, vagyis tolmácsa – kiváló kapcsolatokat tartott fenn a havasalföldi trónkövetelővel: Mihnea szolgálatairól a legtöbb információ az ő II. Rákóczi Györgynek írott leveleiből származik. A fejedelem állandó portai követe (úgynevezett *kapitihája*), Balogh Máté sokkal tartózkodóbban viselkedett iránta, ám ez alighanem kevésbé a Mihneával szembeni ellenérzéseinek, inkább a Harsányival folytatott viszályainak az eredménye.³³

Constantin Şerban uralmának stabilizálódásával 1655 végén Mihnea gyors sikerre vonatkozó reményei ködbe veszttek, így megváltoztatta stratégiáját.

³¹ Harsányi Nagy Jakab levele II. Rákóczi Györgynek (Konstantinápoly, 1655. június 14.), TT 1889: 668. A havasalföldi konfliktusról lásd Thallóczy 1892; Demény – Demény – Stoicescu 1968; Kármán 2011: 254–260. Preda Brâncoveanuról lásd Stoicescu 1971: 125.

³² Harsányi Nagy Jakab utóirata egy Balogh Mátéval közösen szignált levélhez (Konstantinápoly, 1656. január 6.), EÉKH II: 213; illetve levele II. Rákóczi Györgynek (Konstantinápoly, 1655. október 2.), MHHD XXIII: 254.

³³ „[C]sak emez [Harsányi] ne izgatná, bizony oly jó volna a bék” – írta Balogh Máté II. Rákóczi Györgynek (Konstantinápoly, 1656. július 16.), MHHD XXIII: 410. A Harsányi és Balogh közötti konfliktusokról lásd Kármán 2013.

1656 februárjától kezdve többször is felajánlotta Harsányin keresztül II. Rákóczi Györgynek, hogy a konstantinápolyi pátriárka előtt esküt tesz: amíg a jelenlegi vajda él, nem törekszik Havasalföld trónjának megszerzésére. Néhány megjegyzést arról is elejtett, hogy tervei között szerepel az Oszmán Birodalom fővárosának elhagyása, de még ha maradt volna is, kész volt arra, hogy – Harsányi szavaiival – Constantin Şerbant „mintha egy testvér volna vele, oly tökéletes igazsággal szolgál[ja]”.³⁴ Cserébe „egy nehány erszény” pénzt kért (egy erszény 40 000 akcsét jelentett, vagyis 500 aranyforintot ért) és azt, hogy a vajda esküdjön meg: nem fog ellene intrikálni. Úgy tűnik, hogy Constantin Şerbant – aki nyilvánvalóan értesült Mihnea 1655-ös kísérleteiről trónjának megszerzésére – nem volt egyszerű meggyőzni: Harsányi többször is megpróbálta kiegyezésüket elősegíteni, de a vajda nem kevesebb mint tizenhat levelét hagyta megválaszolatlanul. Az erdélyi diplomata egyik jelentéséből úgy tűnik, hogy Constantin Şerbannal szemben Gheorghe Ştefan szívesen fogadta Mihnea esküjének ötletét és pénzt is ígért érte – cserébe a vajdafi kapcsolatba lépett a Portán lévő moldvai követekkel és őket is elkezdte információkkal ellátni.³⁵

A vajdai cím elnyeréséhez remélt támogatáson alapuló kapcsolat jellege 1656 őszén alapjaiban változott meg. Mihnea folyamatosan azt hangsúlyozta, hogy Rákóczi iránt érzett megbecsülése miatt törekszik kiegyezésre a két aktuálisan uralkodó vajdával, de nem világos, vajon az együttműködés korai fázisában is biztosította-e annak háttérét írott szerződés. 1656 novemberében kelt egyik levelében azonban Harsányi pontosan ezt vetette fel: Mihnea kész lenne egy *reverzális* aláírására, amelyben megígérné, hogy a továbbiakban nem keresi a vajdaság elnyerését. Cserébe azt kérte, hogy Constantin Şerban szintén írásban biztosítsa jóakarataról, és hogy az erdélyi fejedelem biztosítson neki ellátást – vagyis küldjön neki rendszeres fizetséget. Azt is kijelentette, hogy mivel Gheorghe Ştefan nem mutatta iránta jóakarátát – vagyis nem küldte el az ígért összegeket –, a moldvai vajdával szemben nem hajlandó hasonló irat kiállítására; de azt továbbra is hangsúlyozta, hogy Rákóczi iránt érzett tisztelete miatt annak trónját sem próbálja megszerezni.³⁶

A havasalföldi és moldvai trónkövetelők reverzálissal való leszereléséről nem csak Mihneával kapcsolatban van információ, úgy tűnik, ez általánosan elfogadott módszere volt a portai politizálásnak. Az erdélyi követek hasonló okmányt próbáltak beszerezni Leon Tomşától és Radu Leontól is: egész életükre ellátást, ruhát és pénzt ígértek nekik, cserébe azt várták el, hogy Constantin Şerban életének végéig mondjanak le a havasalföldi trónra vonatkozó igényeikről.³⁷ Harsányi ren-

³⁴ Harsányi Nagy Jakab levele II. Rákóczi Györgynek (Konstantinápoly, 1656. március 23.), MHHD XXIII: 342. Lásd 1656. február 22-i jelentését is: MHHD XXIII: 320–321.

³⁵ Lásd Balogh Máté, illetve Harsányi Nagy Jakab leveleit II. Rákóczi Györgynek (Konstantinápoly, 1656. augusztus 19.; szeptember 7.), MHHD XXIII: 436, 459.

³⁶ Harsányi Nagy Jakab levele II. Rákóczi Györgynek (Konstantinápoly, 1656. november 8.), MHHD XXIII: 495.

³⁷ Balogh Máté és Harsányi Nagy Jakab levele II. Rákóczi Györgynek (Konstantinápoly, 1656. január 7.), MHHD XXIII: 286. A diplomaták ebben arról tudósítanak, hogy a következő

geteg energiát áldozott arra, hogy meggyőzze a fejedelmet Mihnea hasznosságáról Erdély portai képviselője számára. Beszámolt a vajdafi számos alternatív tervéről is, amelyeket arra az esetre kovácsolt, ha nem kapna írásos biztosítékot Rákóczi támogatásáról. Ezek némelyikének valószínűtlen állításai igen gyanússá teszik őket, vajon Mihnea nem csak abból a célból fabrikálta-e mindahányat, hogy döntésre kényszerítse a fejedelmet. Harsányi egyszer azt jelentette, hogy a vajdafinak lehetősége adódott egy közelebről meg nem nevezett keresztény ország avagy tartomány uralkodói családjába való beházasodásra és arra, hogy nagy úr legyen belőle ott; néhány hónappal később pedig a török deák arról számolt be, hogy Mihneának anélkül is jó esélyei vannak egy Vidin környéki szandzsákbégség elnyerésére, hogy áttérne az iszlámra. Harsányi kommentárja jól mutatja, mennyire lenyűgözte őt a havasalföldi vajdafi és milyen rendíthetetlenül bízott benne:

„nem lenne az törökké, az mint én ismerem, minden állapotjában, eszében s istenes szándékában, ha császárságot adnának is neki; itt benn megúnta magát, recreatio gyanánt tartja, ha kiszaladhat; Júszuf pasa, az régi válide kihája s több nagy rendek érette kezesek lesznek, mert noha szeretik, de tartanak tőle, az kik ismerik, derék esztét tudván. Vagyon az kanon-namében példa, hogy törökké létel nélkül afféle meghitt nagy rendből való bégeknek régi időkben adtanak szandzsákbégséget; de nem itílem, acceptálja; mivel azt mondja, az szegénységet nem akarja sa[r]coltatni; magarúl másképpen fog provideálni.”³⁸

Nem tudhatjuk, Harsányi számos alkalommal megismételt kérései végül értő fülekre találtak-e II. Rákóczi Györgynél, és a fejedelem, aki időnként küldött Mihneának kisebb összegeket, hajlandó volt-e végül mindezt szerződésben biztosítani a vajdafinak. Úgy tűnik, Rákóczit Mihnea szolgálatai mindenestre meggyőzték annak hasznosságáról, és bizalmával tisztelte meg: még nagy titokban folytatott svéd szövetségi tárgyalásaival kapcsolatban is kikérte a vajdafi véleményét.³⁹ Valószínű, hogy Mihnea reverzálisának ügye feledésbe merült II. Rákóczi György egyéb, sürgősebb ügyei miatt: a fejedelem ugyanis 1657 elején svéd és kozák szövetségben megkezdte híres-hírhedt, a Lengyel–Litván Unió elleni hadjáratát. Az ezt követő zűrzavaros politikai helyzetben mindazonáltal az erdélyi

napra hívták meg az apát és fiát, hogy aláírassák velük a reverzalist. Az a tény, hogy Harsányi még később is csak arról számolhatott be, hogy Leon Tomşa az irat kiállításának elméleti lehetőségéről beszélt, jelzi: lehetséges, hogy a vállalkozás sosem járt sikerrel. Lásd az 1656. január 22-i jelentést, MHHD XXIII: 299.

³⁸ Harsányi Nagy Jakab levele II. Rákóczi Györgynek (Konstantinápoly, 1656. szeptember 7.), MHHD XXIII: 460. A keresztény uralkodói családba való beházasodásról lásd 1656. március 23-i jelentését, MHHD XXIII: 342. Mihnea terve, hogy elhagyja Konstantinápolyt, szintén szerepel az 1656. február 22-i jelentésben, de ott további részletek nélkül (MHHD XXIII: 320–321).

³⁹ Mihnea véleményét ismét csak Harsányi közvetítette, lásd levelét II. Rákóczi Györgynek (Konstantinápoly, 1656. október 16.), MHHD XXIII: 483–484. Ugyanezen a napon értesítette Balogh Máté a fejedelmet, hogy a Portán cáfolta Rákóczinak a lengyel királyi trónnal kapcsolatos elképzeléseiről szállongó híreket – márpedig a svéd tárgyalásoknak pontosan ez volt a témája (MHHD XXIII: 482). Rákóczi svéd tárgyalásairól lásd Gebei 2000; Kármán 2011: 297–346.

diplomácia, úgy tűnik, továbbra is számíthatott a vajdafi segítségére. Még ha a meglehetősen kevés fennmaradt jelentés lapjain nem is tűnik fel, az erdélyi ügy megsegítése végett Konstantinápolyba érkező svéd követ naplója híven dokumentálja, hogy Mihnea továbbra is fenntartotta kapcsolatait a követséggel.⁴⁰

Az eddigiek tükrében ugyan nem meglepő, de az 1657–1658-as politikai helyzet szempontjából annál inkább az, hogy 1658 elején egy ilyen mértékben Rákóczi-barát vajdafit helyeztek Havasalföld trónjára, hiszen elődjének, Constantin Şerbannak éppen az időközben szintén lemondásra felszólított erdélyi fejedelemhez fűződő kapcsolatai miatt kellett távoznia az ország éléről.⁴¹ Az egyik első alkalommal, amikor Mihnea feltűnik az erdélyi levelezésben, éppen azt kérte, hogy a fejedelemmel fenntartott kapcsolatai maradjanak titokban.⁴² Világos azonban, hogy a titkolózás nem tarthatott sokáig: a havasalföldi trónkövetelő nemcsak saját kapcsolathálójában szerzett Rákóczinak is értékes támogatókat, de sokszor fogadta az erdélyi diplomatakat saját házában, és időnként politikai jellegű találkozókra is elkísérte őket. Bárki számára, akit érdekeltek Mihnea politikai preferenciái, 1656 végére világossá kellett válnia, hogy a vajdafi valamilyen szinten kötődik az erdélyi diplomáciához. Logikusan ennek a ténynek ki kellett volna zárnia őt az esélyes jelöltek közül.

Ráadásul Mihneával más probléma is akadt. Már Radu G. Păunnak az 1658 eleji târgoviştei beiktatási ceremóniáról szóló elemzése is kimutatta, hogy a vajdafi gondolkodását alapvetően befolyásolták a korabeli millenarista elképzelések és a konstantinápolyi görögök körében terjedő, az Oszmán Birodalom eljövendő bukásáról szóló prófécia.⁴³ A hipotézisre az említett konstantinápolyi svéd diplomata feljegyzései szolgálnak minden kétséget kizáró bizonyítékot. Az első alkalommal, amikor Mihnea feltűnik Claes Rålamb naplójában, a vajdafi számos, az oszmánokkal kapcsolatban nem különösebben hízelgő meglátását osztja meg a svéd követtel:

„Különböző, a török kormányzattal kapcsolatos dolgokról beszélgettünk. Többek között azt is elmondta nekem, hogy ez már nem a régi török kormányzat, a szultán ostoba, a miniszterei *homines corruptissimi*, legtöbbjük renegát és alacsony származású. [...] Azt is mondta, hogy a törökökkel fenyegetőleg kell beszélni, mivel semmi mással nem lehet náluk bármit is elérni, csak nagy összegű megvesztegetésekkel vagy ijesztgetéssel, ha félnek a másik hatalmától.”⁴⁴

⁴⁰ Bár Claes Rålamb nem említi, hogy Mihneát az erdélyi diplomata mutatták volna be neki, Harsányi Nagy Jakabbal napi kapcsolatban állt, így valószínűtlen lenne azt feltételezni, hogy nem az ő révén ismerkedett meg a vajdaffal. Rålamb küldetéséről lásd Kármán 2001; Ádahl (ed.) 2006.

⁴¹ Rákóczi és Constantin Şerban lemondatásáról lásd Papp 2009: 162–164; Stoicescu 1990: 69–72.

⁴² Harsányi Nagy Jakab levele II. Rákóczi Györgynek (Konstantinápoly, 1654. július 7.), MHHD XXIII: 147.

⁴³ Vö. Păun 2006, 2012: 77–79.

⁴⁴ Rålamb 1963: 120.

Egy másik alkalommal Mihnea a tatár kánnak a szultánhoz küldött leveléről számolt be, amelyben az egy svéd–brandenburgi–erdélyi szövetség tervéről írt, ami őt mint az Oszmán Birodalom kinyújtott karját fenyegeti, és amely azt célozná, hogy a későbbiekben ugyanezek a hatalmak könnyebben leszámolhasanak magával a Portával is. A vajdafi ezt a kommentárt fűzte a hírhez: „ők is nagyon jól tudják, hogy amiképpen egy Mehmed nevű szultán vette el a keresztényektől Konstantinápolyt, azok egy Mehmed alatt fogják visszaszerezni azt, mégpedig ez alatt”, érte ezen az akkoriban uralkodó IV. Mehmedet.⁴⁵

Naplójának rövidített verziójában – amit Rålamb benyújtott királyának, és később nyomtatásban is megjelentetett – a svéd követ hosszabb szakaszt szentelt az Oszmán Birodalom közelmúltjának. Szövegének ez a része török krónikákból származó kivonatokon alapult, amiket egy lengyel renegát, Wojciech Bobowski avagy Ali Ufkí bég állított össze; a szakasz utolsó három oldalán írottak azonban nem találhatók meg abban a kéziratban, amely Rålamb forrásául szolgált.⁴⁶ Ezen oldalak az Oszmán Birodalomnak a szöveg megelőző szakaszában ismertetett elmúlt harminc évét értékelik meglehetősen egyértelműséggel: Rålamb kijelenti, hogy a Birodalom válságban van, a régi jó török szokások odavesztek, és csak a keresztények közötti viszálykodás az akadályja annak, hogy a szultán állama végleg megbukjon. Hasonló elméletek számos esetben bukkannak fel Harsányi Nagy Jakabnak fejedelméhez írott leveleiben: ő is úgy vélte, hogy küszöbön áll az Oszmán Birodalom bukása, és erről próbálta meggyőzni II. Rákóczi Györgyöt is. Noha közvetlen bizonyíték nincs rá a fennmaradt iratanyagban, bizvást feltételezhetjük, hogy a havasalföldi trónkövetelő terjesztette ezeket az elképzeléseket beszélgetőpartnerei körében.⁴⁷

Úgy tűnik tehát, Mihnea nem titkolta meggyőződését, és azt számos emberrel megosztotta – még azokkal is, akikről tudta, hogy közvetlen összeköttetésben állnak az oszmán főváros uralkodói elitjével. Így még meglepőbb, hogy 1658 elején pont őt nevezték ki Havasalföld élére; márpedig nemcsak hogy ő kapta meg a trónt, de amikor világhosszá vált, hogy a nagyvezír letéteti mindkét Rákóczi-barát uralkodót a vajdaságok éléről, az ő kinevezéséről született meg gyorsabban

⁴⁵ Rålamb 1963: 136. Az Oszmán Birodalom bukását jövendölő próféciák hatásáról lásd Päun 2012: 76–79. Az adat azt is valószínűsíti, hogy Mihnea már ebben az időszakban kapcsolatban állhatott későbbi közeli tanácsadójával, Paísesiosz Ligaridisszel, aki egy próféciagyűjtemény összeállítójaként vált ismertté. Lásd Teoteoi 2000, 2001; Olar 2009.

⁴⁶ Rålamb 1679: 67–69. A svéd követ maga jelölte meg Bobowskit munkája ezen részének forrásaként, és az általa használt kézirat fenn is maradt: KB Rålamb Quarto 61. Noha a füzet tartalomjegyzéke csak az utolsó, latin nyelvű részből jegyzi meg, hogy az a lengyel renegát saját kézírása, valószínű, hogy az azt megelőző két olasz nyelvű fejezet is az ő fordításait tartalmazza. Erre mutat mindenestre az, hogy a török szavakat a lengyel ortográfiának megfelelően írja át („Szaban” saban helyett, „Bektasz” bektas helyett, mindkettő a 15. folián), és a lengyel nevek helyesírása annak ellenére is pontos, hogy azokat egy török szövegből kellett visszafordítani („Stanislao Koniecpolski” fol. 11r).

⁴⁷ Az Oszmán Birodalom hanyatlásáról alkotott elképzelésről Harsányi levelezésében lásd Kármán 2013.

a döntés, míg a moldvai vajda személyének kijelölésére többet kellett várni.⁴⁸ Az erdélyi követséggel fenntartott szoros és nem különösebben titkolt kapcsolataival együtt ez azt jelzi, hogy igen erős támogatói kört kell találnunk a vajdafi háttérben, amely sikeresen tudta keresztülvinni vajdai kinevezését.

Számos olyan esetet ismerünk, amikor a havasalföldi vagy moldvai trónkövetelők trónra kerülésében fontos szerepet játszott a Konstantinápolyban rezideáló követségekkel fenntartott kapcsolatuk.⁴⁹ Az erdélyiekkel fenntartott kapcsolatain kívül – ahogy korábban már jeleztem – Mihnea ugyancsak jó viszonyban állt a konstantinápolyi diplomáciai képviselők egy másik csoportjával: személyes ismerőse volt több egymást követő Habsburg követnek is. Bármennyire szoros lehetett is együttműködésük, ez még önmagában nem segített volna sokat abban, hogy az öreg nagyvezír, Köprülü Mehmed pasa Mihneának adja Havasalföld trónját. Bár az 1650-es években a Habsburg Birodalom az oszmánok nagyra értékelt vetélytársának számított, akikkel a fegyveres konfliktust mindenáron el akarták kerülni, valószínűtlen, hogy a követek „vajdacsinalóként” léphetek volna fel; legalábbis ha nem feltételezzük, hogy saját szakállukra, feletteseik bevonása nélkül jártak el így, ami felettébb valószínűtlen.

Arról is van adatunk, hogy Mihnea még egy követséggel, a velenceivel felvette a kapcsolatot. Giovanni Battista Ballarino követségi titkár jelentése szerint 1655-ben Mihnea felkereste őt és pénzügyi segítséget kért ahhoz, hogy lázadást szítson a Peloponnészosz félszigeten, hadsereget állítson fel és megtámadja az Oszmán Birodalmat.⁵⁰ Azt azonban kizárhatjuk, hogy ez az összeköttetés hozzájárult volna Mihnea vajdai kinevezéséhez: nem csoda, hogy a vajdafi nem a portai támogatás, hanem az Oszmán Birodalom elleni hadviselés ötletével házalt a velenceieknél, mivel a Köztársaság az 1650-es években nyílt háborúban állt a szultánnal. Mihneának azért a követségi titkárral kellett tárgyalnia, mert az 1640-es évek vége óta, amikor Giovanni Soranzo *bailót* az oszmánok házi őrizetbe vették, a Köztársaság nem küldött hivatalos követet a Fényes Portára. Még ha a Serenissima tárt karokkal is fogadta volna a havasalföldi trónkövetelőt (ami nem így történt), ez nem sokat segített volna neki a trón megszerzésében.⁵¹ Ugyanígy kevés eredményt várhatott a kozák kapcsolatoktól, amelyek létezését Mihnea a Ballarinóval folytatott beszélgetései alatt szellőztette meg. Noha

⁴⁸ Simon Reniger jelentése I. Lipótnak (Drinápoly, 1658. január 12.), HHStA Türkei I. Kt. 129. Fasc. 64. Conv. A. fol. 40r.

⁴⁹ Păun 2012: 67–76.

⁵⁰ Giovanni Battista Ballarino levele Carlo Contarini dózsának (Konstantinápoly, 1655. október 9.), Documente V/2: 22–23. Néhány adat ebben a levélben összeegyeztethetetlen mindazzal, amit Mihneáról más forrásból tudunk: Ballarino húszévesnek saccolta a trónkövetelőt és hosszasan elmélkedett arról, hogy muszlim hite nem fogja-e megakadályozni trónra kerülését – miközben Mihnea legalább kétszer olyan idős volt és egész életében keresztény maradt. Mindezek ellenére egy 1659-es levélben Ballarino egyértelműen hajdani vendégével azonosította az akkor már a vajdai trónon ülő Mihneát (Documente V/2: 66).

⁵¹ Miután Ballarino tájékoztatta a dózsát Mihnea látogatásáról, a velencei kormányzat a trónkövetelővel fenntartott kapcsolatok megszakítására utasította (Documente V/2: 24, 27). A velencei *bailo* hányattásairól lásd Bertelè 1932: 181–193.

Bohdan Hmelnyickij hetman tényleg számos alkalommal próbált beavatkozni a két vajdaság ügyeibe, az 1657 augusztusában bekövetkezett halála utáni kaotikus helyzetben a kozákság vezetőinek fontosabb ügyük is akadt, mintsem hogy a következő havasalföldi vajda kinevezését akarják befolyásolni.

Ha a 17. század második felében új vajdákat neveztek ki Konstantinápolyban, általában érdemes a döntés hátterében görög és levantei köröket is keresni.⁵² Ezt az eshetőséget azonban a konkrét esetben kizárja Mihnea nyilvánvaló ellenségesége Vasile Lupuval és az őt támogató Demetraki-féle csoporttal szemben; az egyik erdélyi jelentés szerint a csoport egyik gyűlésén ki is jelentették, hogy „ha az Raduly fia lenne vajda, az a görögöket nem szeretvén, nem alkudhatnának vele meg az ő ítéletek szerint”.⁵³ Egyes, immár Mihnea uralkodása idején született velencei jelentések szerint a Portához közeli görög csoportok másik jelentős személyisége, Panajótisz Nikúsziosz (a későbbi portai nagydragomán, ekkoriban a Habsburg követség főtollmácsa) kifejezetten a havasalföldi trónkövetelő ellenségének számított.⁵⁴ Így a külföldi diplomata mellett ez a másik csoport sem jöhet számításba, vagyis közvetlen kapcsolatokat kell keresnünk Mihnea és az oszmán tisztségviselők között.

Georg Kraus segesvári jegyző krónikája meglehetősen különös történetet mesél el arról, hogyan jutott Mihnea a hatalomhoz: szerinte a vajdafit a szultán anyja nevelte, és a hatalmat azért kapta meg, mert megígérte, hogy egész Havasalföldet muszlim hitre téríti.⁵⁵ A könnyen cáfolható mesebeli részletek mellett – mint például hogy Mihnea az iszlám követője lett volna, ami számos megbízható forrásnak mond ellent – egy része mégis van a történetnek, amit más kortársak is megerősítenek: a vajdafi valóban kapcsolatban állt a szultáni családdal. Velencébe küldött diplomatája, Gabriel Thomassy is azt mesélte a Serenissima ügynökeinek, hogy ura a szultán anyjának és nővérének kegyeit élvezte.⁵⁶ Az a tény, hogy az erdélyi diplomatákat meg tudta ismertetni a válíde kihájával, IV. Mehmed anyjának képviselőjével, szintén arra mutat, hogy lehetek kapcsolatai a szultáni családdal. A híres török útleírás szerző, Evlija Cselebi még ennél is több részletet árul el. Miután hosszasan dicséri Mihnea sokoldalú képességeit – szerinte a vajdafi tudott perzsául és görögül is, kiváló kalligráfus és művelt költő hírében állt –, azt is megemlíti, hogy Atiké udvarában nőtt fel, aki

⁵² Iorga 1935; Păun 1998–1999, 2013.

⁵³ Balogh Máté és Harsányi Nagy Jakab levele II. Rákóczi Györgynek (Konstantinápoly, 1656. január 22.), MHHD XXIII: 298.

⁵⁴ Lásd Ballarino jelentését, idézi Păun 2012: 70–71. 1659 elején Panajótisz Nikúsziosz valóban bevádolta Mihneát Barcsai Ákos erdélyi fejedelemnél, hogy az akkoriban az oszmánok által áruháznak tekintett II. Rákóczi Györggyel paktál, lásd a beszercei országgyűlés naplójának 1659. március 23-i bejegyzését, EOE XII: 188.

⁵⁵ Kraus 1994: 335–336.

⁵⁶ Pietro Valier jelentése Gabriel Thomassival folytatott beszélgetéseiről (Velence, 1658. augusztus), lásd Ciorănescu 1934: 28. Ezzel szemben a másik általa szolgáltatott információ, amely szerint Mihneának felajánlották, hogy fontos oszmán tisztségviselővé nevezik ki, ha áttér, ugyanabba az ellenőrizhetetlen kategóriába tartozik, mint ahová Harsányi történetei a vajdafi terveiről arra az esetre, ha el kell hagynia Konstantinápolyt.

a szultán nővére és Kenán pasa felesége volt.⁵⁷ Utóbbi tisztségviselő neve más forrásokban is előfordul Mihneával kapcsolatban: Simon Reniger a vajdai beiktatást hírül adó levelében írja, hogy a vajdafi korábban Kenán pasa szerájában lakott, és az erdélyi követek is őt azonosítják azon portai hírek alanyaként, amelyek egy „Kinán pasa szarájában” élő „bégfiről” szóltak.⁵⁸

Mindazonáltal eme Kenán pasának az azonosítása némi nehézségbe ütközik, mivel 1658 elején, amikor Mihnea megszerezte a trónját, két ilyen nevű főtitkár is volt a Portán. Atikénak, Ibrahim szultán lányának és így az aktuálisan uralkodó IV. Mehmed hűgának férjét Szári (vagy Topal) Kenán néven is emlegették. Az orosz származású pasa különböző magas tisztségeket töltött be a megelőző tíz évben, köztük a harmadik vezír és a kapudán pasa hivatalát, vagy olyan nagy presztízzsel rendelkező tartományok kormányzói posztját, mint Szilisztria vagy Buda. Mihnea kinevezésekor úgy tűnik, nem volt fontos beosztásban, de fél évvel később ő lett a kajmakám (a nagyvezír helyettese), még ha csak egy hónapra is – tehát elvben rendelkezett azzal a befolyással, amivel kegyencét a havasalföldi trónra segíthette.⁵⁹ Ugyanakkor pontosan erről a Szári Kenán pasáról tudjuk, hogy nagy rosszindulattal viseltetett az erdélyiekkel szemben. Harsányi arról is beszámol, hogy amikor megosztotta információit Mihneával a pasa fejedelem elleni machinációiról, a vajdafi még meg is toldotta egy párral, mondván, hogy minderről a pasa egy bizalmasától hallott.⁶⁰ Szintén az erdélyi követektől tudjuk, hogy Szári Kenán Radu Iliaszt támogatta a havasalföldi trónért folyó versenyben.⁶¹ Nehéz elhinni, hogy Harsányi, aki állandó vendég volt Mihneánál, ne vette volna észre, hogy minden egyes alkalommal, amikor a vajdafit meglátogatta, valójában fejedelme ellenségének palotájába ment.

A Mihneát támogató Kenán pasa Szári Kenánnal való azonosításával szemben a legfontosabb érvet mindazonáltal egy oszmán krónikás, Mehmed Halife szolgáltatja. Azt írta a vajdafiról, hogy „húsz évnél hosszabb időn át lakott [a grúziai] Acheszka meghódítójának, Kürdzsi Kenán pasának palotájában”.⁶² Ezt

⁵⁷ Antalfy 1932: 30.

⁵⁸ Balogh Máté jelentése II. Rákóczi Györgynek (Konstantinápoly, 1656. augusztus 19.), MHHD XXIII: 436; Simon Reniger levele Johann Rudolph Schmid zum Schwarzenhornnak (Drinápoly, 1658. február 13.), HHStA Türkei I. Kt. 129. Fasc. 64. Conv. A. fol. 114r. Utóbbi adatot megismételte egy velencei hírlevél is, amelyet Reniger információi alapján állítottak össze (Documente VI/2: 42).

⁵⁹ Később, 1659. február 16-án Aleppóban kivégezték, Abaza Haszan felkelésében való részvétele miatt. Rövid életrajzait lásd Gévay 1841: 41; Süreyya 1996: 3. 885. Atikéről lásd Süreyya 1996: 1. 6.

⁶⁰ Harsányi Nagy Jakab levele II. Rákóczi Györgynek (Konstantinápoly, 1656. február 22.), MHHD XXIII: 319–320.

⁶¹ Harsányi Nagy Jakab levele II. Rákóczi Györgynek (Konstantinápoly, 1656. február 9.), MHHD XXIII: 314.

⁶² Az idézet így folytatódik: „s finom és fényes müszliman ruhájában úgy viselkedett, akárcsak egy bej vagy pasa; mohamedán vallási könyveket olvasgatott s azt hangoztatta, hogy idővel mohamedánná lesz. Sőt amikor én szegény a hatalmas Kenán pasa ics oglánja [belső munkára rendelt szolgája] voltam, ő akkor mint az ics oglánok közé beosztott ifjú írogatott és olvasgatott” (Fekete 1925: 396).

a nevet egy másik pasára, Gürcsü Kenán Szülejmánra használták ebben az időszakban, aki mellesleg budai pasaként éppen Szári Kenán hivatali utódja volt.⁶³ Mehmed Halife azonban még csak nem is rá, hanem egy harmadik személyre gondolt, aki szintén grúz származású (ezért „Gürcsü”) volt, és a másik kettőnél sokkal idősebb: az 1630-as években már vezír és a Fekete-tengeri flotta parancsnoka volt, később pedig kajmakámnak is kinevezték. Szilisztria, majd Erzurum tartományainak vezetése után az évtized végén tért vissza a Portára, a díván tagja lett, és 1652-ben a második vezír rangjának birtokosaként halt meg. Feleségét Szári Kenánéhoz hasonlóan szintén Atikénak hívták (öt Burnaz melléknévvel is emlegették), és szintén egy szultán lánya volt, de nem Ibrahimé, hanem annak apjáié, I. Ahmedé.⁶⁴ Férje halála után a szultánlány újraházasodott, ezúttal egy bizonyos Dogandzsi Júsuf pasával. Nagyon valószínű, hogy ő lehet az erdélyi követjelentések „ifjabb Júsuf pasája”, mivel a két másik, a korszakból ismert Júsuffal ellentétben, ő csak az 1650-es években nyerte el első hivatalait, és ekkorra már a díván tagja volt, bár konkrét hivatalt ezen kívül nem viselt – valószínű, hogy az erdélyi források ezért emlegették mindig keresztnevén.⁶⁵

Ezek az összeköttetések már elegendő magyarázatot adnak Mihnea sikerére. A szultán egyik befolyásos rokonától és annak „dívánülő” férjétől kapott támogatás olyasmis volt, amivel egyetlen másik havasalföldi vagy moldvai trónkövetelő sem büszkélkedhetett. Ezt ráadásul kiegészítette Turhán válíde szultánnal fenn tartott kapcsolata – legalábbis annak képviselőjén, a válíde kiháján keresztül. Nincs ugyan adatunk arról, hogy az utóbbi tisztségviselő leváltása után Mihnea annak utódjával – a később az erdélyi háborúban is fontos szerepet játszó Kösze Alival – is fenntartotta volna kapcsolatait, de úgy tűnik, a szultáni családhoz fűződő viszonya így is elég erős maradt ahhoz, hogy a hatalmát a válíde szultán támogatásának köszönhető Köprülü Mehmed pasa nagyvezír a jelöltek sokaságából őt fogadja el új havasalföldi vajdának.⁶⁶

Mihnea kapcsolathálójának ez a tulajdonsága, mármint hogy a szultán családtagjait is magában foglalta, radikálisan megkülönböztette azt a többi Konstantinápolyban tartózkodó havasalföldi és moldvai trónkövetelőétől; az adatok, amelyeket az erdélyi forrásokból Vasile Lupu visszatérési kísérleteiről

⁶³ Az ő karrierje az 1650-es évek elején indult, némileg később, mint Szári Kenané, és 1655-től kezdve a budai beglerbég hivatala mellett (amelyet négyszer is elnyert) ruméliai, majd az 1660-as években dijbekiri és sehrizori pasa is volt. Rövid életrajzát lásd Gévay 1841: 41–42; Süreyya 1996: 3. 885; Sudár 2011a: 892–893.

⁶⁴ Kenán rövid életrajza: Süreyya 1996: 3. 885. Atiké Burnazról Süreyya 1996: 1. 6. Az azonosítást alátámasztja egy Drinápolyban írott, 1658. február 18-án kelt velencei hírlevél, amely azt állítja, hogy Mihnea korábban az elhunyt („defonto”) Kenán pasa házában lakott (Ciorănescu 1934: 95).

⁶⁵ Az 1650-es évek közepén egy darabig Boğaz hisari parancsnoka volt, és később, az 1660-as években is több katonai hivatalt betöltött. 1666–1667 során temesvári pasa lett, 1670 január-februárjában halt meg (Süreyya 1996: 5. 1695). A másik két, az 1650-es évek végén aktív Júsuf pasa rövid életrajza ugyanott található.

⁶⁶ Köprülü kinevezésének körülményeiről lásd Hammer 1829: 656–658; Iorga 1911: 75–76. Kösze Aliról lásd Sudár 2011a: 899–901.

nyerhettünk, egy sokkal tipikusabb eset kereteit vázolják fel. Mihnea portai aktivitásának kutatása mindenesetre több olyan elemet is felszínre hozott, amelyek a vajdák konstantinápolyi kapcsolatai szervezésének általánosabb történetére nézve is tanulságokkal szolgálnak. Az a módszer, hogy a trónkövetelőknek állandó fizetséget ajánlanak, ha esküt tesznek követeléseik felfüggesztésére, nyilvánvalóan az itt dokumentált eseteken kívül is gyakorlatban lehetett. Azt is feltehetjük, hogy Mihnea nem az egyetlen olyan vajdajelölt volt, aki hajlandó volt egy darabig lemondani trónigényéről, és együttműködést kínált fel az aktuálisan uralkodó vajdának – bár Constantin Șerban vonakodása azt mutatja, hogy a hasonló ajánlatok elfogadásához szükséges kölcsönös bizalom sok esetben érthető módon hiányzott. Végül érdemes felhívni a figyelmet arra, mennyivel szélesebb körű volt a moldvai és havasalföldi vajdafiak konstantinápolyi kapcsolathálója annál, mint amivel a Portára küldött erdélyi követek számolhattak, akik legnagyobb része mindössze egyetlen évet töltött az Oszmán Birodalom fővárosában. II. Rákóczi György diplomáciája csak Mihnea közvetítésén keresztül építhetett ki informális kapcsolatokat az oszmán közigazgatás legfelsőbb rétegével, és a legtöbb erdélyi fejedelemnek hasonló adottságokkal kellett megbirkóznia.⁶⁷ Ezek közül talán az egyetlen kivételt Bethlen Gábor jelentette, akinek hatalomra jutása előtti karrierje rokonítható számos havasalföldi és moldvai vajdáéval, hiszen több évet töltött az Oszmán Birodalomban, és ezek közül egyet a Fényes Portán is, mielőtt Erdély fejedelme lett.⁶⁸

⁶⁷ Az erdélyi diplomácia eszközeiről a portai döntéshozatal befolyásolására lásd B. Szabó – Sudár 2012: 1019–1035. A követség szerkezetéről mindmáig a legszélesebb körű feldolgozás: Bíró 1921.

⁶⁸ Bethlen Gábor portai kapcsolathálójáról lásd Sudár 2011b; illetve Papp 2011b számos adatát.

FORRÁSOK

Kungliga Biblioteket, Stockholm

Rålamb Quarto 61.

Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien (HHStA)

Staatenabteilungen Türkei I.

Kt. 129.

- Antalfy, Endre [Andrei] 1932: Călătoria lui Evlia Celebi prin Moldova în anul 1659 (Traducere din textul turcesc). *Buletinul Comisiei Istorice a României* (12.) 3–56.
- Ciorănescu, Alexandru 1934: Documente privitoare la domnia lui Mihail Radu (1658–1659). *Buletinul Comisiei Istorice a României* (13.) 25–180.
- Cronici turcești III = Mehmet, Mustafa A. (ed.) 1980: *Cronici turcești privind țările române: Extrase*. Vol. 3. *Sfârșitul sec. XVI – începutul sec. XIX*. București.
- DIAMTR X = Veress, Endre [Andrei] (ed.) 1938: *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*. Vol. 10. *Acte și scrisori (1637–1660)*. București.
- Documente V/2 = [Slavici, Ioan (ed.)] 1885: *Documente privitoare la Istoria Românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki*. Vol. 5, partea 2. 1650–1699. București.
- Documente VIII = [Slavici, Ioan (ed.)] 1894: *Documente privitoare la Istoria Românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki*. Vol. 8. 1376–1650. București.
- Documente IX/1 = [Slavici, Ioan (ed.)] 1897: *Documente privitoare la Istoria Românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki*. Vol. 9, partea 1. 1650–1747. București.
- Documente XVI = Hodoș, Nerva (ed.) 1912: *Documente privitoare la Istoria Românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki*. Vol. 16. *Corespondență diplomatică și rapoarte consulare franceze (1603–1824)*. București.
- Documente Suppl. I/1 = Tocilescu, Grigore George – Odobescu, Alexandru I. (eds.) 1886: *Documente privitoare la Istoria Românilor*. Supplement, vol. 1, partea 1. 1518–1870. București.
- EÉKH = Szilágyi Sándor (szerk.) 1890–1891: *Erdély és az északkeleti háború*. I–II. Budapest.
- EOE XII = Szilágyi Sándor (szerk.) 1887: *Erdélyi országgyűlési emlékek történeti bevezetésekkel*. 12. köt. 1658–1661. Budapest.
- Fekete Lajos 1925: Mehmed Chalife ‘Tárich’-ja az 1625–1664. évek eseményeiről. *Hadtörténelmi Közlemények* (26.) 387–427.
- Fragmente I–V = Hurmuzaki, Eudoxiu de (Hrsg.) 1878–1886: *Fragmente zur Geschichte der Rumänen*. Vol. I–V. București.
- Iorga, Nicolae 1916: Două contribuții la istoria bisericească a românilor. *Analele Academiei Române: Memoriile Secțiunii Istorice, Ser. II*. (38.) 471–481.
- Jakó, Klára 2004: Die ungarischsprachige Korrespondenz der Woiwoden und obersten Amtsträger in der Moldau und der Walachei: Edition ausgewählter Beispiele aus dem 16.–18. Jahrhundert. *Ungarn-Jahrbuch* (26.) 209–230.
- Kraus, Georg 1994: *Erdélyi krónika 1608–1665*. (Ford., kiad.: Vogel Sándor.) Budapest.

- MHHD XXIII = Szilágyi Sándor (szerk.) 1874: *Okmánytár II. Rákóczy György diplomáciai összeköttetéséhez.* (Monumenta Hungariae Historica. Ser. I. Diplomataria, 23.) Budapest.
- Pritsak, Larysa 1999: A Letter of 1656 from the Former Hospodar of Moldova Vasile Lupu to Tsar Aleksei Mikhailovich. *Harvard Ukrainian Studies* (23.) 3–4. 133–148.
- Rålamb, Claes 1679: *Kort Beskriffning om thet som wid then Constantinopolitanske Resan är föreluppit...* Stockholm.
- Rålamb, Claes 1963: *Diarium under resa till Konstantinopel 1657–1658.* (Red. av Christian Callmer.) Stockholm.
- Szalárdi János 1980: *Siralmas magyar krónikája.* (Szerk. Szakály Ferenc.) Budapest.
- TT 1889 = Szilágyi Sándor: Levelek és okiratok II. Rákóczy György fejedelem diplomáciai összeköttetési történetéhez. *Történelmi Tár* ([12.] 326–353, 451–490, 637–677.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Ådahl, Karin (ed.) 2006: *The Sultan's Procession: The Swedish Embassy to Sultan Mehmed IV in 1657–1658 and the Rålamb Paintings.* Istanbul.
- Andreescu, Ștefan 1989: *Restitutio Daciae.* Vol. 2. *Relațiile politice dintre Țara Românească, Moldova și Transilvania în răstimpul 1601–1659.* București.
- B. Szabó János – Sudár Balázs 2012: „Independens fejedelem az portán kívül”: II. Rákóczi György oszmán kapcsolatai. Esettanulmány az Erdélyi Fejedelemség és az Oszmán Birodalom viszonyának történetéhez. (1. rész.) *Századok* (146.) 5. 1015–1048.
- B. Szabó János – Sudár Balázs 2013: „Independens fejedelem az portán kívül”: II. Rákóczi György oszmán kapcsolatai. Esettanulmány az Erdélyi Fejedelemség és az Oszmán Birodalom viszonyának történetéhez. (2. rész.) *Századok* (147.) (Megjelenés előtt.)
- Bertelè, Tommaso 1932: *Il palazzo degli ambasciatori di Venezia a Constantinopoli e le sue antiche memorie.* Bologna.
- Bíró Vencel 1921: *Erdély követei a Portán.* Kolozsvár.
- Bíró Vencel 1923: Erdély és a porta. *Századok* (57.) 1–6. 76–93.
- Ciorănescu, Alexandru 1935: Domnia lui Mihnea III (Mihail Radu) 1658–1659. *Buletinul Comisiei istorice a României* (14.) 49–229.
- Deák Farkas 1887: *Uzoni Béldi Pál 1621–1679.* (Magyar történeti életrajzok.) Budapest.
- Demény, Lidia A. – Demény, Lajos – Stoicescu, Nicolae 1968: *Răscoală seimenilor sau răscoală populară? 1655, Țara Românească.* București.
- Gebei Sándor 2000: II. Rákóczi György szerepe a Rzeczpospolita felosztási kísérletében (1656–1657). *Századok* (134.) 4. 803–848.
- Gévay Antal 1841: *A' budai pasák.* Bécs.
- Hammer, Joseph von 1829: *Geschichte des Osmanischen Reiches.* Vol. 5. *Vom Regierungsantritte Murad des Vierten bis zur Ernennung Mohammed Köprülü's zum Grosswesir 1623–1656.* Pest.

- Havemann, Axel 1990: Nakib al-Ashrāf. In: Bosworth, C. E. (ed.): *The Encyclopaedia of Islam*. New Edition. Vol. 7. *Mif–Naz*. Leiden, 926–927.
- Hering, Gunnar 1968: *Ökumenisches Patriarchat und europäische Politik 1620–1638*. (Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte Mainz: Abteilung Universalgeschichte 45.) Wiesbaden.
- Hiller István 1993: A tolmácsper. In: Horn Ildikó (szerk.): *Perlekedő évszázadok: Tanulmányok Für Lajos történész 60. születésnapjára*. Budapest, 147–186.
- Horn Ildikó 2009: Ifjabb Székely Mózes (1603–1658?). In: Körmendi Tamás – Thoroczkay Gábor (szerk.): *Auxilium historiae: Tanulmányok a hetvenesztendős Bertényi Iván tiszteletére*. Budapest, 143–148.
- Iorga, Nicolae 1911: *Geschichte des Osmanischen Reiches*. Vol. IV. *Bis 1774*. Gotha.
- Iorga, Nicolae 1935: *Byzance après Byzance. Continuation de l'Histoire de la vie byzantine*. Bucarest.
- Jakó Klára 2009: Adalék Constantin Şerban és III. Mihnea Radu havasalföldi vajdák portréjához. In: Bessenyei József – Draskóczy István (szerk.): *Pénztörténet – gazdaságtörténet: Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára*. Budapest – Miskolc, 172–181.
- Jakó Klára 2012: Havasalfölde és Moldva szerepe Erdély portai kapcsolataiban. In: Ács Pál – Székely Júlia (szerk.): *Identitás és kultúra a török hódoltság korában*. Budapest, 140–157.
- Kármán Gábor 2001: Svéd diplomácia a Portán 1657–1658: Claes Rålamb és Gotthard Welling konstantinápolyi követsége. *Sic Itur ad Astra* (13.) 1–2. 53–85.
- Kármán Gábor 2011: *Erdélyi külpolitika a vesztfáliai béke után*. Budapest.
- Kármán Gábor 2012: Szuverenitás és reprezentáció: Erdély a Porta 17. századi diplomáciai rendszerében. *Korall* (13.) 48. 33–61.
- Kármán Gábor 2013: *Egy közép-európai odüsszeia a 17. században: Harsányi Nagy Jakab élete*. Budapest. (Megjelenés előtt.)
- Kerekes Dóra 2004: A császári tolmácsok a magyarországi visszafoglaló háborúk idején. *Századok* (138.) 5. 1189–1228.
- Kerekes Dóra 2007: Kémek Konstantinápolyban: A Habsburg információszerzés szervezete és működése a magyarországi visszafoglaló háborúk idején (1683–1699). *Századok* (141.) 5. 1217–1257.
- Kerekes Dóra 2010: *Diplomaták és kémek Konstantinápolyban*. (Múltidéző zsebkönyvtár.) Budapest.
- Luca, Cristian 2008: *Dacoromano-Italica: Studi e ricerche sui rapporti italo-romeni nei secoli XVI–XVIII*. Cluj-Napoca.
- Matei, Ion 2008: *Reprezentanții diplomatici (capuchehăi) ai Țării Românești la Poarta Otomană*. (Publ. Nagy, Pienaru – Teoteoi, Tudor.) București.
- Maxim, Mihai 1999: *L'Empire Ottoman au nord du Danube et l'autonomie des Principautés Roumaines au XVIe siècle*. (Analecta Isisiana 36.) Istanbul.
- Maxim, Mihai 2001: *Romano-Ottomanica: Essays & Documents from the Turkish Archives*. (Analecta Isisiana 58.) Istanbul.
- Nagy Levente 2011: Az erdélyi irénizmus és a román reformáció, avagy Bethlen Gábor esete Kirill Lukarisszal. In: Kecskeméti Gábor – Tasi Réka (szerk.): *Bibliotheca et Universitas: Tanulmányok a hatvanéves Heltai János tiszteletére*. Miskolc, 31–42.

- Olar, Ovidiu Victor 2007–2008: Orthodoxie et politique: I. Le Synode de Târgoviste (janvier 1659). *Archæus: Etudes d'Histoire des Religions* (11–12.) 177–204.
- Olar, Ovidiu-Victor 2009: Profeție și istorie. Note asupra câtorva manuscrise călătore prin Țările Române (Matei al Mirelor și Paisie Ligaridi). In: Stănculescu, Ileana (ed.): *Manuscrise bizantine în colecții bucureștene / Byzantine Manuscripts in Bucharest's Collections*. București, 35–46.
- Panaite, Viorel 2000: *The Ottoman Law of War and Peace. The Ottoman Empire and Tribute Payers*. (East European Monographs 563.) Boulder.
- Papp Sándor 2002: Keresztény vazallusok az Oszmán Birodalom észak-nyugati határainál (Diplomatikai vizsgálat a román vajdák szultáni 'ahdnâméi körül). *Aetas* (17.) 1. 67–94.
- Papp, Sándor 2003: *Die Verleihungs-, Bekräftigungs- und Vertragsurkunden der Osmanen für Ungarn und Siebenbürgen: Eine quellenkritische Untersuchung*. (Schriften der Balkan-Kommission 42.) Wien.
- Papp Sándor 2009: II. Rákóczi György és a Porta. In: Kármán Gábor – Szabó András Péter (szerk.): *Szerencsének elegyes forgása. II. Rákóczi György és kora*. Budapest, 99–170.
- Papp Sándor 2011a: Muszlim és keresztény közösségek, egyházak és államok autonóm rendszerei az Oszmán Birodalomban. *Keletkutatás* tavasz. 25–72.
- Papp Sándor 2011b: Bethlen Gábor, a Magyar Királyság és a Porta. *Századok* (145.) 4. 915–974.
- Păun, Radu G. 1998: Si Deus nobiscum quis contra nos? Mihnea III: note de teologie politică. In: Cristea, Ovidiu – Lazăr, Gheorghe (red.): *Național și universal în istoria românilor: Studii oferite prof. dr. Șerban Papacostea cu ocazia împlinirii a 70 de ani*. București, 69–100.
- Păun, Radu G. 1998–1999: La circulation des pouvoirs dans les Pays Roumains au XVIIe siècle. Repères pour un modèle théorique. *New Europe College Yearbook 1998–1999*. București, 265–310.
- Păun, Radu G. 1999: Mihnea / Mihail: Câteva note despre strategiile patrimoniale ale familiilor domnitoare din Țara Românească, secolele XVI–XVII. *Arhiva Genealogică* (6.) 89–94.
- Păun, Radu G. 2006: Pouvoir, Croisade et Jugement Dernier au XVIIe siècle. In: Biliarsky, Ivan (Hrsg.): *Ius et Ritus: Rechtshistorische Abhandlungen über Ritus, Macht und Recht*. Sofia, 213–281.
- Păun, Radu G. 2012: Belső ellenségek: Hatalmi kapcsolathálók és oszmánellenes katonai lázadások a 16–17. századi Havasalföldön és Moldvában. *Korall* (13.) 48. 62–89.
- Păun, Radu G. 2013: "Well-born of the Polis:" The Ottoman Conquest and the Reconstruction of the Greek Orthodox Elites under Ottoman Rule (15th–17th Centuries). In: Born, Robert – Jagodzinski, Sabine (Hrsg.): *Türkenkriege und Adelskultur in Ostmitteleuropa vom 16. und 18. Jahrhundert*. Ostfildern. (Megjelenés előtt.)
- Pippidi, Andrei 1983: *Tradiția politică bizantină în țările române în secolele XVI–XVIII*. București.
- Popescu, Marin Matei – Beldeanu, Adrian N. 1982: *Mihnea al III-lea (1658–1659)*. (Domnitori și voievozi.) București.
- Preto, Paolo 1994: *I servizi segreti di Venezia: Spionaggio e controspionaggio ai tempi della Serenissima*. Milano.

- Șerban, Constantin 1991: *Vasile Lupu, Domn al Moldovei (1634–1653)*. București.
- Șirbu, Ion 1899: *Mateii-vodă Băsărabăs auswärtige Beziehungen (Zur Geschichte des europäischen Orients)*. Leipzig.
- Stoicescu, Nicolae 1971: *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova*. București.
- Stoicescu, Nicolae 1990: *Constantin Șerban (Domnitori și voievozi)*. București.
- Sudár Balázs 2011a: A hódoltsági pasák az oszmán belpolitika forgatagában (1657–1665). *Hadtörténelmi Közlemények* (124.) 3. 888–906.
- Sudár Balázs 2011b: Iszkender és Bethlen Gábor: a pasa és a fejedelem. *Századok* (145.) 4. 975–996.
- Süreyya, Mehmed 1996: *Sicill-i Osmanî*. (Ed. Akbayer, Nuri.) Istanbul.
- Teoteoi, Tudor 2000: L'Europe confessionnelle dans l'Oracle inédit de Païsios Ligaridis. In: Florescu, Rodica (ed.): *Nouvelles études d'histoire*. Vol. 10. *Publiées à l'occasion du XIXe congrès international des sciences historiques, Oslo, 2000*. Bucarest, 91–96.
- Teoteoi, Tudor 2001: La tradition byzantine de l'Oracle inédit de Païsios Ligaridis. *Revue des Etudes Sud-Est Européennes* (39.) 19–26.
- Thallóczy Lajos 1892: II. Rákóczy György és az oláh személyek. *Századok* (26.) 6. 449–456.
- Zahariuc, Petronel 2009: Gheorghe Ștefan moldvai vajda és II. Rákóczi György erdélyi fejedelem kapcsolata. In: Kármán Gábor – Szabó András Péter (szerk.): *Szerencsének elegyes forgása: II. Rákóczi György és kora*. Budapest, 61–96.